

1906 apareix a Santiago *Fora Griellons!*, de marcat caràcter separatista. El 1911, a Guantánamo, es crea el Bloc Nacionalista Catalònia, de caràcter també independentista. El 1907 apareix la revista *Catalunya*. El 1908, *La Nova Catalunya* (1908-1959), en la qual col·laborarà Antoni Rovira i Virgili, i que publicarà per primera vegada l'estelada. Recordem només que del 30 de setembre al 2 d'octubre de 1928 se celebrà a l'Havana l'Assemblea Constituent del Separatisme Català, impulsada per Francesc Macià.

El darrer capítol del llibre està dedicat a glossar allò que la premsa de Cuba va dir del «problema català». Hi predomina la defensa de l'autonomia.

El gran mèrit del llibre de Lluís Costa rau en el fet que en poques pàgines i d'una manera clara, entenedora i llegívola hi planteja la complexa problemàtica política i sociològica a l'entorn de la qüestió de Cuba i de la seva relació amb el posicionament del catalanisme durant el segle XIX en un moment cabdal de la seva consolidació política. Una síntesi com aquesta palesa un coneixement molt profund de la qüestió estudiada. Cosa, d'altra banda, que ja és sabuda de fa temps, a judicar per altres meritoris estudis de l'autor.

Jaume SOBREQÜÉS I CALICÓ

CLARET, Jaume; SANTIRSO, Manuel (2014). *La construcción del catalanismo. Historia de un afán político*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 238 p.

Els autors d'aquest estudi —adreçat en gran part al lector espanyol— constaten en el darrer capítol de l'assaig, que abasta de 1980 a 2014, la «implosió del sistema de partits i de les apostes clàssiques del catalanisme», juntament amb un cert recanvi generacional dels polítics (p. 226). Aquests tres aspectes, plantejats com a hipòtesi d'un treball posterior per realitzar, cobren versemblança per explicar la conjuntura sociopolítica actual. Però, com assenyalen amb encertada prudència els autors, el moment que estem vivint —que hauria d'establir amb claredat un nou paràmetre polític— només permet d'establir una delimitació del quadre d'esdeveniments i de plantejaments. Amb tot, pel que fa al segon factor esmentat —la crisi de les apostes clàssiques del catalanisme—, permet de fer una lectura sobre la gradació que va del catalanisme al nacionalisme i el moviment de construcció nacional autodeterminista.

Mentre que el catalanisme pot remetre a un sentiment de pertinença, recolzat en la llengua i en el passat històric, el nacionalisme reflecteix el pas de la identificació cultural a una

consciència política nacional. Amb tot, com estableix la historiografia recent, no hi ha una separació clara entre ambdós subjectes i s'opta per la recuperació del terme *patriota*, o *patriotisme*, per fixar el bastiment d'un moviment d'afirmació i de resistència cultural-polític propi d'una nació sense Estat. El que resta clar d'aquest moviment –majoritàriament urbà i interclassista– és que té com a estratègia dominant la regeneració de l'Estat (espanyol). És a dir, l'aposta separatista (nomenclatura de l'època) no hi seria l'hegemònica. Sobre aquesta hegemonia, que té la Lliga Regionalista com a màxim intel·lectual col·lectiu, els autors ens donen prou argumentació i valoració adient.

Amb tot, la caracterització d'aquesta etapa –la generació dels quadres representatius de la Lliga Catalana i del Cercle Escolar Catalanista–, que acaba quallant en els polítics de La Mancomunitat, no implica descartar una altra tradició que trobo a faltar en aquesta obra, per bé que hi ha elements culturals i polítics que hi fan esment. Em refereixo, parafrasejant Narcís Roca i Farreras, al desenvolupament de tot un recorregut intel·lectual i polític alternatiu en la vida nacional contemporània que esdevé actualment un referent intel·lectual (és a dir, les Candidatures d'Unitat Popular): el *patriotisme social*. Roca i Farreras –au-

tor de referència de l'historiador i activista independentista Felix Cucurull– en seria un indicador, com també ho fou Lluçàs i Pujals. Doncs bé, aquest patriotisme de tipus nou estaria en la base –d'ençà del cicle 1869-1874, tot i que en el treball que comentem Santirso la situa en el període 1860-1875– d'una proposta política que evolucionaria del confederalisme (poc aprofundit en *La construcció...*) a l'independentisme. Aquesta trajectòria és la que plantejaria l'existència d'un moviment de construcció nacional autodeterminista.

Aquesta opció, d'orientació popular i obrera, pot no ser contínua, fins i tot diríem que fragmentada; quin pes hi tingué la repressió de l'Estat espanyol? Permet, però, de resseguir el fil independentista que arriba fins al present. En aquest sentit, sembla que els autors del text situen aquesta estratègia cultural, política i militar en moments orgànics aïllats: Federació Democràtica Nacionalista (que no apareix en el llibre), Estat Català, Front Nacional de Catalunya, Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN). El seguiment, doncs, de l'estela Roca i Farreras, *L'Arc de Sant Martí*, premsa satírica, libels, opuscles, ens definiria un ambient, espais de sociabilitat, accions, actituds, que, amb ruptures –sobretot dues: 1923-1931 i 1939-

1969—, establiria que l'independen-tisme no és pas un fet aïllat resultat de l'actual conjuntura, tot superant la dicotomia —susceptible de formular dubtes analítics i interpretatius— entre majories i minories.

Dit això, la síntesi de Claret i Santirso és del tot útil per interpretar un tipus d'acció política: el catalanisme de quadres legitimadors de la burgesia econòmica. Però d'ací caldria no concloure —no ho fan taxativament del tot, encara que hi incideixen puntualment (p. 65)— que fos l'única proposta d'actuació. El catalanisme —més aviat caldria parlar de *catalanismes*— és tan sols una forma d'ideologia nacional. Tot apel·lant al concepte de *construcció nacional*, ens trobarem amb fets, intel·lectuals, polítics que no tenen necessitat d'identificar-se amb la proposta regeneracionista de la burgesia del vuit-cents i de nou-cents vers la política de la Restauració alfonsina i que, en canvi, apostaven per la construcció d'una nació política: una estructura institucional que no tenia necessitat de correspondre's amb la independència, però que hi podia aspirar. L'exemple el trobem en el significat de la proclama macianista de la República Catalana, avui tot just recuperada com a fita política. Com a hipòtesi, doncs, caldria calibrar l'abast d'aquesta opció: trobant complicitats entre els circuits literaris i polítics, tenint en compte

l'estudi del moviment subterrani modernista (marginat pel Noucentisme) que irromp en els anys trenta (i que permet de fer una comparativa entre aquesta dècada i els anys seixanta i setanta del segle passat). L'elaboració de biografies de pensadors, polítics i activistes podria ser d'utilitat per especificar tot aquest recorregut.

El fet, doncs, de retrocedir retrospectivament en *La construcció del catalanisme* permet de plantejar aquesta tradició —entre oblidada, tergiversada i marginada— que a hores d'ara —amb l'emergència d'una nova historiografia poc o gens dependent d'estereotips metodològics estigmatitzadors— va reconstruint aquesta xarxa independentista, sobiranista, com està mostrant la recerca de l'historiador Fermí Rubiralta.

Les dues darreres qüestions per comentar d'aquest estudi són el període 1808-1860 i la dialèctica nacionalisme-nació.

L'etapa dels primers seixanta anys del vuit-cents s'ha de tractar —com proposa Manuel Santirso— a partir de la manca de correspondència entre llengua i identitat (el sorgiment de les *apologies* en les primeres gramàtiques) i nacionalisme (p. 65). El procés de cohesió de la burgesia industrial i l'actitud de les seves elits legitimadores mostren un primer fracàs d'intervenció a les Corts constituents de Cadis

(1812). Aquest posicionament es defineix en termes provincials articulats a través del proteccionisme econòmic com a base de reivindicació política, dins, és clar, del bastiment de l'Estat espanyol contemporani.

Les Renaixences (més que la Renaixença) són policèntriques i serveixen per confegir nuclis d'irradiació territorial socialment diversificats que permeten d'establir –al País Valencià (Manuel Sanchis Guarner i Vicent Simbor), a les Illes (Damià Pons) i al Principat (Josep Maria Domingo)– la formació d'una consciència lingüística al voltant de dos corrents fonamentals: el conservador i el progressista. En aquest sentit, cal destacar del llibre que comentem l'epígraf «Sociolingüística i política» (p. 62), que, malgrat que apareix en el període 1860-1875, serveix per tractar el període transcorregut entre la Guerra del Francès i la primera fita de socialització de la llengua literària i –via novel·la històrica– del relat sobre la nació. Amb tot, hi ha el pronunciament de Rubió i Ors sobre la independència literària i els moviments socials urbans, entre luddites i liberals radicals democràtics (p. 47).

Com més radicalisme, més espanyolisme? (p. 47). Més que espanyolisme, espanyolitat, és a dir, des de la classe dominant, identificació política amb el nou Estat liberal. Però, i

les classes subalternes? Quins mecanismes d'identificació nacionalitària concretaven? El vessant popular del moviment cultural era (estrictament) espanyolista? Enllà de Joan Cortada, aquest àmbit d'estudi encara ha d'avançar pel que fa a la relació entre identitat de pertinença (para)política territorial i consciència lingüística. És a dir, no únicament ha d'evidenciar la diglòssia, perfectament definida per Santirso, com a doble variant d'una mateixa llengua: culta i popular (nivell A i B), sinó que ha de definir quines formes d'identitat política donaven suport a l'ús popular de la llengua. Tomàs Bertran i Soler i Abdó Terrades eren fets aïllats?

Pel que fa a la hipòtesi que recorre tota l'obra: que el nacionalisme construeix la nació i, en conseqüència, no hi ha nació abans del nacionalisme, si aquesta fos la premissa indicada, què fem amb les formes polítiques «nacionals» d'abans de les revolucions francesa i americana (l'«abans» i el «després») (p. 13)? Les identifiquem com a feudals i contrarevolucionàries? I, si és així, com és que els estats liberal-burgesos sorgits en el període 1776-1848 construeixen la seva narrativa nacional definida –cas francès, o espanyol– des dels «ancestres»? Com és que bona part de la historiografia espanyola –vinculada a les cultures polítiques social-liberal

i conservadora— construeix una nació espanyola si més no des del segle xv? No havíem quedat, seguint els autors, que la nació és un fet contemporani conseqüència de la crisi de l'Antic Règim (p. 12 i s.)? Què cal fer amb l'Estat feudal català (Pierre Bonnassie), o amb la constatació de Pierre Vilar que en el segle xiv Catalunya esdevingué l'Estat-nació més precoç d'Europa? En aquest sentit, potser aclariria el dilema la veu *nacionalisme* del *Diccionari per a ociosos* de Joan Fuster. L'assagista hi fa un correlat amb una forma de consciència pre-nacionalista —*nacionisme*— adequada a les formacions socials d'abans de les revolucions burgeses. Abans de la crisi de l'Antic Règim hi ha formes d'identitat cultural i política («formes elementals») que remetent a adscripcions de pertinença —el segle XII, entre nosaltres— legitimades per un aparat juridicopolític que, com ha establert Eva Serra, regulaven la vida sociopolítica d'una comunitat nacional. «Comunitats estables», en deia Vilar. Tot amb tot, aquesta historicitat és deutora —a nivell subjectiu— de l'articulació d'una voluntat de construcció nacional com a baula de relació passat-present (als Països Catalans, entre l'abans i el després de 1707).

L'Estat-nació contemporani, en conflicte al seu si amb d'altres societats nacionals, és conseqüència de

l'anhilació-minorització de llengües, cultures i àmbits territorials ben definits. L'Estat, en aquest cas, inventa una nació política. I els moviments de construcció nacional que no s'hi reconeixen projecten una narrativa que malda per reconstruir un temps històric i polític autònom, no pas sotmès a la lògica nacionalment desconstructiva dels Estats. Es tracta, doncs, de dos nivells dialèctics de conscienciació civicopolítica.

La França increada relatada per Robert Lafont a *Per una teoria de la nació* és un bon exemple d'invent d'una nació des de l'Estat. A partir d'aquí caldria entrar en el terreny de la relació entre història (nacional) i política, entre educació i socialització d'un determinat imaginari historicista, i, en conseqüència, determinar quin n'és l'hegemònic: el de les nacions sense Estat o bé l'establert via política educativa estatal. El nacionalisme sí que és un fet contemporani. Qui determina la historicitat de les nacions és l'Estat, perquè en legitima el valor moral. Per aquesta raó hom parla de *nacionalisme d'Estat*. Aquesta darrera hipòtesi permet d'enllaçar amb l'afirmació final del llibre, que és la que he intentat desenvolupar.

Claret i Santirso han redactat una bona síntesi sobre un tipus de consciència i de voluntat política que clarifica essencialment el període

1875-1913, és a dir, el de formació i eclosió del catalanisme conservador. Com ho demostra el temps polític vigent, aquesta via ha quedat del tot qüestionada, com també sembla que ho és la concepció d'un catalanisme –en clau d'ambigu federalisme descentralitzador– que legitima l'espanyolitat política conservadora i «progressista».

Xavier FERRÉ TRILL

NAVARRA ORDOÑO, Andreu (2014). *1914. Aliadófilos y germanófilos en la cultura española*. Madrid: Cátedra, 256 p.

El centenari de l'esclat de la Gran Guerra ha propiciat la publicació de multitud de volums d'assaig i ficció a propòsit de la contesa. Es reciten les memòries d'alguns dels seus principals protagonistes i es tornen a revisar els principals successos que van configurar la conflagració. *1914. Aliadófilos y germanófilos en la cultura española* d'Andreu Navarra s'alinea en la nòmina, més reduïda, de llibres que analitzen les influències de la Primera Guerra Mundial en clau local i, en aquest cas concret, centrant-se en el debat que va sostenir la intel·lectualitat espanyola entorn del conflicte.

L'obra de l'historiador barceloní no es proposar-se la recopilació exhaustiva dels materials culturals i polítics que es van produir durant els quatre anys de conflicte armat, sinó que més aviat opera en sentit contrari, ja que, a causa de l'abundància gairebé immanejable de fonts, la principal referència documental anterior era el llibre *Francófilos i germanófilos*, de Fernando Díaz-Plaja (1973), potser més acumulatiu que interpretatiu. En canvi, Navarra sembla treballar segons el propòsit de reordenar, classificar i clarificar precisament el materials recopilats per Díaz-Plaja.

1914. Aliadófilos y germanófilos en la cultura española arriba, mitjançant l'anàlisi de diversos discursos, a conclusions molt properes a les que han expressat altres historiadors que s'han acostat al tema en aquest primer any de centenari de la Primera Guerra Mundial, com el doctor Maximiliano Fuentes Codeira: no podem explicar l'aliadofília i la germanofília com a extensions d'ideologies d'esquerra i dreta, perquè les excepcions es multipliquen, com no podem parlar d'unanimitats o blocs aïllats i incomunicats. Com explicar l'aliadofília del rei Alfons XIII?, es pregunta Navarra. La seva resposta apunta que l'alineament del monarca no pot obeir precisament a